

BATILILAŞMA
ve
TÜRK EDEBİYATI

Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme

Ali Budak

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	13
ÖNSÖZ	15
GİRİŞ	19
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. UYANIŞ	37
1.1. BATI'YA DOĞRU İLK ADIMLAR	39
1.1.1. Tercüme Heyeti	39
1.1.2. Matbaa	40
1.1.2.1. Matbaanın Gecikme Sebepleri	41
1.1.2.2. Matbaanın Kurulması Süreci	43
1.1.2.3. Bir Çağdaşlaşma Önderi: İbrahim Müteferrika	45
1.1.2.4. Basılan İlk Eserler	48
1.1.2.4.1. Bir Cizvit Papazının Günlüğü	50
1.1.2.4.2. Fransızlara Türkçe Öğretmek Amacı	54
1.1.2.5. Matbaanın İkinci Dönemi	56
1.1.2.5.1. İlk Nizâm-ı Cedîd Önerisi: Usûlü'l-Hikem fî Nizâmi'l-Ümem	57
1.1.2.5.1.1. Avrupalılaşma Hareketinin Beyannâmesi	59
1.1.2.5.1.2. İçerî Dönük Gözlemler	67
1.1.2.5.2. Doğu'dan Batı'ya Köprü: Cihan-nümâ	69
1.1.2.5.2.1. Batlamyus'tan (Ptolemaios) Kopernik'e	71
1.1.2.5.2.2. Şer'î İlimlerin Sınırlarında	72
1.1.2.6. Yeni Başlangıç Yeni Ufuklar	75
1.1.3. Bir Umran Aracı Olarak Matbaa	78

1.1.3.1. Sorun Ulemada Değil, İmtiyaz Sisteminde	79
1.1.3.2. Siyasî Kaygılar	80
1.1.3.3. Teknik Donanım ve Ekip Yetersizlikleri	81
1.1.3.4. Kağıt Teminindeki Güçlükler	83
1.1.3.5. Yüksek Fiyatlar	83
1.1.4. Sultan I. Abdülhamid'in Matbaayı Değerlendirmesi	85
1.2. BATI'DAN İLK AKTARMALAR	89
1.2.1. Gelenek ve Arayışlar	89
1.2.2. Saray ve Çevresinde Paris Tutkusu	91
1.2.3. Görkemli Yapılar	92
1.2.4. Yeni Tarzın Sembolü: Lale	94
1.2.5. Masal Gibi Eğlenceler	94
1.2.6. İhtişamlı Kabuller ve Ziyafetler	96
1.2.7. Avrupa'da Türk Modası	98
1.2.8. Rüyanın Sonu: Patrona Ayaklanması	99
1.2.9. İstanbul'da Yeni Hayat	102
1.2.10. Kadın Kıyafetlerine Sınırlama	103
1.3. UYANIŞ EVRESİNDE EDEBİYAT	107
1.3.1. Şiir	107
1.3.1.1. Toplum ve Edebiyat	107
1.3.1.2. Divan Şiiri ve Toplum	108
1.3.1.3. Laleler ve Şairler	110
1.3.1.4. Şiirin Dilinde ve İçeriğinde Değişim	111
1.3.1.5. Nedim'den Önce	114
1.3.1.5.1. Nâbî	114
1.3.1.5.2. Sâbit	123
1.3.1.5.3. Osmanzâde Tâib	131
1.3.1.6. Nedim	138
1.3.1.6.1. Hayata Bakış	138
1.3.1.6.2. Sosyal Unsurlar	142
1.3.1.6.3. Tabiat-Çevre	143
1.3.1.6.4. İstanbul	146
1.3.1.6.5. Sevgi	147
1.3.1.6.5.1. Karacaoğlan Gibi	150
1.3.1.6.5.2. Kadın Aşkı	153
1.3.1.6.6. Duygular	155
1.3.1.6.7. Ayna	156
1.3.1.6.8. Hayal Dünyası	160
1.3.1.6.9. Dili ve Üslubu	163

1.3.1.7. Nedim'den Sonra	170
1.3.1.7.1. Seyyid Vehbî	171
1.3.1.7.2. Edirneli Kâfî	173
1.3.1.7.3. İzzet Ali Paşa	174
1.3.1.7.4. Koca Râgıb Paşa	175
1.3.1.7.5. Belîğ	176
1.3.1.7.6. Kâfî	178
1.3.1.7.7. Nevres	179
1.3.1.7.8. Haşmet	180
1.3.1.7.9. Fitnat Hanım	181
1.3.2. Nesir	183
1.3.2.1. Genel Bir Bakış	183
1.3.2.1.1. Kâtib Çelebi	187
1.3.2.1.2. Evliya Çelebi	188
1.3.2.1.3. Koçi Bey	190
1.3.2.1.4. Naîma	191
1.3.2.2. XVIII. Yüzyılda Nesir	192
1.3.2.2.1. Tarihler	193
1.3.2.2.1.1. Başlangıç Safhası	193
1.3.2.2.1.1.1. Silahdar Mehmed Ağa	194
1.3.2.2.1.1.2. Râşid Efendi	195
1.3.2.2.1.1.3. Çelebizâde İsmail Âsım Efendi	196
1.3.2.2.1.1.4. Nedim Efendi	198
1.3.2.2.1.2. Lale Devri'nden Sonra	199
1.3.2.2.1.2.1. Mehmed Subhî Efendi	199
1.3.2.2.1.2.2. Süleyman İzzî Efendi	200
1.3.2.2.1.2.3. Ahmed Vâsıf Efendi	201
1.3.2.2.1.3. Yoğun ve Yıpratıcı Savaşların Gölgesinde	202
1.3.2.2.1.3.1. Şemdâni-zâde Süleyman Efendi	204
1.3.2.2.1.3.2. Nevres-i Kadim	205
1.3.2.2.2. Tezkireler	206
1.3.2.2.3. Sefaretnâmeler	209
1.3.2.2.3.1. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi	209
1.3.2.2.3.2. Mehmed Emni Paşa	212
1.3.2.2.3.3. Ahmed Resmî Efendi	213
1.3.2.2.4. Münşeât Kitapları	216
1.3.2.2.4.1. Osmanzâde Tâib Hadîkatü'l-Vüzerâ	216
1.3.2.2.4.2. Münşeât-ı Çelebizâde Âsım	217
1.3.2.2.4.3. Kâfî	218
1.3.2.2.4.4. Erzurumlu İbrahim Hakkı	221

İKİNCİ BÖLÜM

2. YENİLEŞME	225
2.1. AYDINLANMA'DAN İHTİLALE	227
2.1.1. İhtilalin Siyasî Sonuçları	229
2.1.2. Bu Sırada Osmanlı İmparatorluğu	230
2.1.3. III. Selim; Yenileşmenin Padişahı	231
2.1.4. Nizâm-ı Cedid	233
2.1.5. İhtilalin Osmanlı'ya Armağanı Gazetecilik	235
2.1.5.1. İlk Aşama: Elçilik Bültenleri	236
2.1.5.1.1. Devrimi Anlatmak Amacı	237
2.1.5.1.2. Ufaksuzluğun Kayıtsızlığı	237
2.1.5.1.3. Yeni Propaganda Aracı	239
2.1.5.1.4. Yayınların Fransızca Oluşu	240
2.1.5.1.5. Fransız Casusları	241
2.1.5.1.6. Milliyetçilik Tohumları	242
2.1.5.1.7. Sırp İsyanları (1804-1817)	243
2.1.5.1.8. Arabistan'da ve Mısır'da Kıpırdanmalar	244
2.1.5.1.9. İçeride İç Savaş ve Kargaşa	244
2.1.5.1.10. Osmanlı Yönetiminde Gazete Algısı	245
2.1.5.2. İkinci Aşama: İzmir Gazeteleri	246
2.1.5.2.1. Le Smyrnéen - Le Spectateur Oriental	247
2.1.5.2.2. İlkeli Bir Gazeteci: Alexandre Blacque	249
2.1.5.2.3. Babıâli'nin Aczi	251
2.1.5.2.4. Le Courier de Smyrne	252
2.1.5.3. Üçüncü Aşama: Türkçe Gazeteler	253
2.2. YENİLEŞME EVRESİNDE EDEBİYAT	255
2.2.1. Şiir	255
2.2.1.1. Şeyh Galib'in Yanbaşında: Aralıktakiler	256
2.2.1.1.1. Enderunlu Fâzıl	256
2.2.1.1.2. Sünbülzâde Vehbî	260
2.2.1.1.3. Enderunlu Vâsıf	264
2.2.1.2. Sultanlar ve Şairler	271
2.2.1.3. Şeyh Galib	273
2.2.1.3.1. Şeyh Galib ve Yenileşme Adımları	277
2.2.1.3.2. Şeyh Galib'in Şiiri	281
2.2.1.3.2.1. Hüsn ü Aşk	282

2.2.1.3.2.1.1 Hüsni ü Aşk'ta Poetika	285
2.2.1.3.2.1.2. Hüsni ü Aşk'ta Somutlaştırmalar	288
2.2.1.3.2.2. Galib-Nedim	289
2.2.1.3.2.3. Şeyh Galib, Yeni Bir Şiirin Eşiğinde	293
2.2.1.3.2.3.1. Şeyh Galib'in Dili	298
2.2.1.3.2.3.2. Yeni Hayaller ve Mazmunlar	300
2.2.1.3.2.3.3. İçe Dönük Ayna	302
2.2.1.3.2.3.4. Kozmik Unsurlar	303
2.2.1.3.2.3.5. Duygular	304
2.2.1.3.2.3.6. Reel Unsurlar	306
2.2.1.4. Eskinin İçinde Yeniyi Bulanlar	307
2.2.1.4.1. İzzet Molla	307
2.2.1.4.1.1. İzzet Molla'da Sosyal Konular	310
2.2.1.4.1.2. Şekilde ve İçerikte Değişiklikler	312
2.2.1.4.1.3. Gülşen-i Aşk	313
2.2.1.4.1.4. Mihnnet-i Keşan	313
2.2.1.4.2. Âkif Paşa	316
2.2.1.4.2.1. Adem Kasidesi	317
2.2.1.4.2.2. Torunun Ardından Yazdığı Mersiye	321
2.2.1.4.2.3. Yeni Şiirin Sınırlarında	322
2.2.2 Nesir	326
2.2.2.1. Tarihler	326
2.2.2.1.1. Mütercim Âsım	326
2.2.2.1.2. Şânizâde Atâullah Efendi	329
2.2.2.1.3. Mehmed Esad Efendi	329
2.2.2.2. Halk Hikâyeleri	331
2.2.2.2.1. Hikâye-i Bey Böyrek	332
2.2.2.2.2. Âsuman ile Zeycân Beyân	333
2.2.2.2.3. Muhayyelât-ı Aziz Efendi	333
2.2.2.2.3.1. Muhayyelât'ın İçeriği	335
2.2.2.2.3.2. Yeni Bir Anlatım Olarak Muhayyelât	335
2.2.2.2.3.3. Muhayyelât'ın Dili ve Üslubu	336
2.2.2.2.3.4. Muhayyelât'ın Yansımaları	339
2.2.2.2.4. Hançerli Hanım Hikâye-i Garîbesi	340
2.2.2.2.4.1. Hançerli Hanım Hikâyesi'nin Konusu	340
2.2.2.2.4.2. Anlatım Özellikleri	341
2.2.2.2.4.3. Hançerli Hanım'ın Trajik Kaleme Alınış Öyküsü	343
2.2.2.2.4.4. Hikâyenin Sosyal Arka Planı	345
2.2.2.2.4.5. Hançerli Hanım Hikâyesi'nin Öncülüğü	346

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BATILILAŞMA	347
3.1. BATI SİSTEMİNİN GİRİŞİ	349
3.1.1 Sultan Mahmud ve Düzeni	349
3.1.1.1. Yeni Bir Ordu	350
3.1.1.2. Yeni Bir Anlayış	351
3.1.1.3. Yeni Bir Teşkilat	351
3.1.1.4. Yaygın Bir Otorite	352
3.1.1.5. Yeni Kılık-Kıyafet	353
3.1.1.6. Yeni Eğitim Kurumları	353
3.1.1.7. Bu Sırada Halk	355
3.1.1.8. İlk Türkçe Gazete: Takvîm-i Vekâyi	356
3.1.1.8.1. Uzlaşma Arayışı	357
3.1.1.8.2. Etkili Bir Yönetim Aracı	359
3.1.1.8.3. Takvîm-i Vekâyi'nin İsmi	361
3.1.1.8.4. Takvîm-i Vekâyi'nin Misyonu	362
3.1.1.8.5. Yayına Hazırlanması	364
3.1.1.8.6. Hedef Kitlesi	365
3.1.1.9. Le Moniteur Ottoman	368
3.1.1.10. Cerîde-i Havâdis	369
3.1.1.10.1. Cerîde-i Havâdis'e Devlet Desteği	371
3.1.1.10.2. İlk Gazeteci Eliti	373
3.1.1.11. Tercümân-ı Ahvâl – Tasvîr-i Efkâr	374
3.1.2. Bir Modernleşme Aracı Olarak Gazeteler	374
3.1.2.1. Kamuoyu Düşüncesinin Ortaya Çıkışı	375
3.1.2.2. Gazeteler ve İhtilal	377
3.1.2.3. Osmanlı Toplumunu ve Kamuoyu	379
3.1.2.4. Gazete-Kitap-Kültür	382
3.1.2.5. Gazeteden Bilime ve Genel Kültüre	385
3.1.2.6. Gazete ve Siyasal Modernleşme	389
3.1.2.7. Gazeteciler ve Tercüme Odası	390
3.1.2.8. Gazetecilerin Çok Özel Konumu	393
3.1.2.9. Gazeteciler ve Siyasal Muhalefet	396
3.1.3. Yeni Bir Edebiyatın Odağı Olarak Gazeteler	398
3.1.3.1. Gazeteler-Fransızca-Türkçe	400
3.1.3.2. Gazetecilik Dilinin Oluşması	401
3.1.3.3. Gazeteler ve Çağdaş Edebî Türler	407

3.2. BATI DÜŞÜNCESİNİN GİRİŞİ	410
3.2.1. İlk Yansımalar	410
3.2.1.1. Gülhane Hatt-ı Hümayunu	413
3.2.1.2. İçeriden ve Dışarıdan Tepkiler	415
3.2.1.3. Bir Kültürden Başka Bir Kültüre	416
3.2.1.4. Râtib Efendi'den Sadık Rifat Paşa'ya Avrupa	420
3.2.1.5. Pertev Paşa'nın Mirası	425
3.2.1.6. Mustafa Sami Efendi	427
3.2.1.7. Mustafa Reşid Paşa	431
3.2.2. İlk Tercümelere	433
3.2.2.1. Nesir	433
3.2.2.1.1. Berlin Üzerinden Fransa	434
3.2.2.1.2. Münif Efendi	435
3.2.2.1.3. Bu Sıralarda Berlin	436
3.2.2.1.4. Voltaire'in Türkçeye Girişi	439
3.2.2.1.4.1. Muhâverât-ı Hikemiyye	444
3.2.2.1.4.1.1. Diyaloglar- Konular- Kavramlar	446
3.2.2.1.4.1.2. Muhâverât-ı Hikemiyye'nin Önemi	466
3.2.2.1.4.1.3. Muhâverât-ı Hikemiyye'nin Tesiri	467
3.2.2.1.4.2. Tabiat ile Feylesofun Muhâveresi	469
3.2.2.1.5. Jean Jacques Rousseau'nun Türkçeye Girişi	472
3.2.2.1.5.1. Julie ou La Nouvelle Héloïse'den İki Mektup	473
3.2.2.1.5.2. La Nouvelle Héloïse ve Tesiri	474
3.2.2.1.6. Yeni Bir Yaşama Biçimi Önerisi: Roman Tercümelere	480
3.2.2.1.6.1. Tercüme-i Telemak	480
3.2.2.1.6.2. Hugo'nun Türkçeye Girişi: Mağdûrın Hikâyesi	483
3.2.2.1.6.2.1. Mağdûrın Hikâyesi'nde Biyografik Unsurlar	486
3.2.2.1.6.2.2. Mağdûrın Hikâyesi'nde Sosyolojik Unsurlar	488
3.2.2.1.6.2.3. Mağdûrın Hikâyesi'nde Politik Unsurlar	492
3.2.2.1.6.2.4. Mağdûrın Hikâyesi'nin Üslup Özellikleri	493
3.2.2.1.6.2.5. Mağdûrın Hikâyesi'nin Tesirleri	495
3.2.2.1.6.3. Hikâye-i Hikemiyye-i Mikromega	498
3.2.2.2. İlk Şiir Tercümelere	501
3.2.2.2.1. Venedik'te Türkçe Tiyatro Oyunları	501
3.2.2.2.2. Tercüme-i Manzûme	507
3.2.2.2.3. La Marseillaise	510
3.2.2.2.4. Tıfl-ı Nâim	513
3.2.2.2.5. Bekâ-yı Ruh	514
3.2.2.2.5.1. Şiirin Sahibi Bilmecesi	515
3.2.2.2.5.2. Jean Baptiste Değil, Jean Jacques Rousseau	516

3.3. BATILILAŞMA EVRESİNDE EDEBİYAT	521
3.3.1. Şiir	521
3.3.1.1. Eskinin Değil, Estetiğın Peşinde	521
3.3.1.1.1. Leskofçalı Galib	522
3.3.1.1.2. Hersekli Arif Hikmet	527
3.3.1.1.3. Yenişehirli Avnî	532
3.3.1.2. Yeni Şiirin Başlangıcı	542
3.3.2. Nesir	549
3.3.2.1. Yeni Bir Nesir İhtiyacı	549
3.3.2.1.1. Edebt Dilde Değişim	550
3.3.2.1.2. Devlet Dilinde Değişim	558
3.3.2.1.2.1. Reşid Paşa'nın Üslubu	559
3.3.2.1.2.2. Sadık Rifat Paşa'nın Üslubu	563
3.3.2.1.2.3. Mustafa Sami Efendi'nin Üslubu	566
SONUÇ	569
KAYNAKÇA	577
DİZİN	595